

Sven Birkerts

Premišljevanja nepolitičnega človeka

Imam prijatelja, ki si zame želi, da bi bil bolj političen. O tem ne reče nič določnega, a jaz vem, kaj misli: od mene bi rad, da bi deloval, da bi imel jasna stališča, bolj angažirano držo. Pa še prav ima. Hočem reči, zagotovo ima prav – zakaj bi me sicer tako razjedal občutek krivde, kadar koli načne to temo? In v zadnjih dneh jo načenja kar naprej, se mi zdi. Takrat se seveda postavim v obrambni položaj; odplazim se v dobro mi znano tišino nerazumljenega.

Prav ta prijatelj me je v prizadevanju, da bi dvignil mojo zavest, nedavno tega prosil, naj zanj napišem esej o zadnji knjigi Noama Chomskega in Edwarda Hermana, *Manufacturing Consent*. Soočen s tako iskreno skrbjo za mojo dušno čilost se nisem mogel domisliti razloga, s katerim bi ga zavrnil. Priznam, upal sem tudi, da me bo knjiga spremenila. Saj ne, da hočem biti nepolitičen, samo – sem. Veliko bi dal za to, da bi lahko utišal bolešno krivdo, ki zapolje skozi mene vsakokrat, ko se zazrem v svojo neučinkovitost, svoj odpor do tega, da bi se z neposredno akcijo lotil odpadkov, korupcije in zatiranja, ki nas obdajajo kot verige.

Torej sem bral. In to skrbno. Počasi; s svinčnikom sem si označeval odlomke. Ustavil sem se – včasih sem se prisilil k temu – ob statističnih podatkih, ki so potrjevali eno nasilno dejanje za drugim. Z vsemi močmi sem si prizadeval, da bi razumel in da bi se dokopal do vtisa, kaj to resnično pomeni v svetu onkraj besed. Trudil sem se, da bi sledil razvoju dokazovanja Chomskega: čudil sem se hladnemu besu njegove proze. Razumel sem njegovo odločenost, da se bo izognil vsakršnim frazam in pustil dejstvom, da govorijo sama zase. Med branjem sem občutil globoko spoštovanje do te posvečenosti in volje, ki ju potrebuješ, če naj vodiš kampanjo za resnico, obdan s skoraj vsesplošno gluhoti. Premišljal

sem tudi o tem, kaj bi jaz poudaril in katere odlomke bi navajal, da bi osvetlil bralcem ta stališča. Bral sem, podčrtaval, snoval. Ko pa sem prišel do konca, sem ugotovil, da stojim preprosto pred oviro v sebi samem: nikakor ne morem s potrebnimi besedami razpravljati o tej knjigi, o teh idejah.

Ne zato, ker me ne bi prepričale; ne zato, ker bi ne verjel, da Chomsky opravlja herojsko delo; ne zato, ker bi ne bilo potrebno, da informacija doseže vse ljudi, ki mislijo vsaj korak dlje kot do petkove basebalske tekme v Fenway Parku – temveč zato, ker nisem primerna posoda za vizijo Chomskega. Moral bi se pretvarjati, da imam stališče ali perspektivo, ki bi jo intelektualno lahko sprejel, ki pa si je nisem zaslužil s srcem. Da, bolj ko sem se zatapljal v te informacije in bolj ko sem premišljal o globljem pomenu analize, ki jo podrobno razlaga Chomsky – kako je celotni imperij naših komunikacij nemo in brezpogojno prilagojen temu, da podpira zakonite interese ameriškega imperializma –, bolj sem ugotavljal, kako se umikam za lastno blokado: za svojo nezmožnost in nevoljnost, da bi se postavil v ospredje v pomembni politični akciji v imenu česar koli. Teza Chomskega in moj odziv nanjo sta popolnoma različni stvari, toda ko sem bral, sta postali eno. Knjiga in njen avtor sta v mojih možganih postala enoten emblema angažiranega aktivizma, pred katerim sem nemo obstal.

Soočil sem se s težavnim dejstvom: ničesar javnega ne bom počel, da bi podprl ideale, v katere verjamem – storil ne bom nič *političnega*. Grozno priznanje. Seveda idealov ne primanjuje in vsi so potrebni naše kar najbolj zavezane podpore. Greenpeace, Amnesty International, gibanje za pravico žensk do splava, kampanje za zaprtje jedrskih elektrarn. Kaj je narobe z mano, da se ne morem zganiti, da kvečjemu občasno podpišem kako peticijo ali napišem skromen ček?

O tem občutku, da mi nekaj manjka, sem razpravljal s prijateljem. Menil je, da to ni samo moja težava, ampak bremeni veliko ljudi, med katerimi so od znanih predvsem pisatelji in drugi umetniki ter misleci, od katerih bi človek pričakoval, da sta jim takšna zavest in angažiranost bližji. Po dolgem in počez sva pretresala verjetne razloge, od kulturnega narcizma do duhovne odmaknjenosti v službi umetnosti, rešitve pa nisva našla. Če ne bom mogel napisati eseja, sem obljubil, bom naštel vsaj svoje razloge za to.

Rad bi pisal o tej nedejavnosti, tej svoji politični ohromelosti, in to iskreno. Rad bi pisal o njej, ne da bi zašel v

cinično duhovitost, ki jo imam tako hitro pri roki, kadar koli se postavim v obrambno držo. Seveda pa *sem* v obrambni drži. Nekje v sebi, niti ne tako globoko, vem, da blokada pomeni neuspeh. Ne, popravljam se: ne *vem*, samo sumim. In rad bi se – *mislim*, da bi se rad – spremenil, da bi se s premišljanjem dokopal do razumevanja stvari, iz katerega bi se naravno rodil odgovor – akcija. Vem namreč, da ne bi moglo biti nič bolj narobe, nič bolj zgrešeno, kot če bi si začel nepremišljeno prizadevati, da postavim stvari na pravo mesto s preprosto odločitvijo, da nekaj *storim*. Da se, recimo temu tako, poženem na barikade.

A kako naj se prebijem skozi to zmešnjavo? Za začetek bi moral jasno razmejiti politično pasivnost (ali ohromelost) in politično apatijo. Nisem apatičen. V zvezi s tisoč in eno tegobo sveta že ne. Če sem že apatičen glede česa, potem je to politični proces: aktivnost. Toda ne, tudi to ni čisto res. Kajti zelo občudujem ljudi, ki čutijo nujno, da udejanijo svoja prepričanja, in najdejo učinkovite načine za to. V tedniku gledam demonstrante, kako jih odvažajo od jedrskih elektrarn ali odlagališč odpadkov, in jim zavidam. Ugotavljam, da bi tudi jaz rad izrazil svoje prepričanje tako telesno, tako celostno. Nič me ne ovira, da se ne bi pridružil njihovemu pohodu – pa vseeno ne grem zraven. Ploskam drugim, sebe pa ne morem pogrniti v gibanje.

Očiten zagovor, prvi, ki mi pride na misel, je, da so te dejavnosti navsezadnje nekoristne, da ne bodo spremenile teka sveta niti ustavile sil, ki pišejo svoje scenarije. Tega pomisleka se zlahka znebim: kajti tudi če protesti ne bi nič pomagali, bi še vedno pošiljali tem silam signal, da ne morejo kar po hitrem postopku izsiliti svoje zakonske predloge; ne morejo pričakovati, da se bodo vsi strinjali. In to je nujna ugotovitev.

V tem primeru tak argument tako ali tako ni na mestu. Protestiranje in aktivizem sta prinesla v našo kolektivno situacijo veliko izboljšav. Pospešila sta umik vojaških skupin iz Vietnama; v zakonodaji sta dosegla zmagovite spremembe za črnce; izvedla sta izjemen družbeni in gospodarski pritisk na južnoafriško vlado, da je prenehala s politiko apartheida; izsilila sta zaprtje slabo delujočih jedrskih elektrarn in podobno. Da nista koristna, torej ne bo držalo.

Kaj mi torej preprečuje, da bi se prijavil, da bi začel delovati v imenu ideje, ki je zame še posebno pomembna? Vem, da je odgovor delno povezan z zapletenostjo prestopkov.

Čutim, da totalna situacija – namreč zmeda družbenih in gospodarskih komponent, labirint, ki je v skladu z globljimi družbenimi strukturami – zahteva totalen odziv. Totalen odziv pa je nemogoč za katerega koli posameznika. Ne bi se mogel z vsem srcem predati (kako drugače pa se sploh lahko predaš?) boju za ohranitev kake redke vrste polža, ko pa vem, da se nekje drugje bohotijo apartheid in odlagališča plutonija. Se pravi, *psihološko* bi tega ne mogel. Logika temu seveda nasprotuje – človek ne more storiti vsega; to pa še ne pomeni, da mu ni treba storiti ničesar. Morda nisem zmožen rešiti vseh svetovnih problemov (kar bi zaradi svojega pošastnega egoizma rad), lahko pa bi dal svoj glas in telo v prvo bojno vrsto in storil nekaj dobrega v imenu delčka mreže. Drugi bi delali isto za druge dele mreže – najbrž bi lahko dosegli nekaj skupnih uspehov.

Logika je nepremagljiva, a jaz ostajam negiben. Če mi dejavnosti ne preprečuje apatija – in prepričan sem, da nisem apatičen –, potem je morda krivo to, da sem len. Ko žarek samospraševanja potipa skrite dušne kotičke, se nemirno zganem. Da, bodimo stvarni, sestavina mojega značaja je tudi brezbržnost. Ali pa, če jo povzdignemo na raven Smrtnega Greha: lenoba. Toda če s prstom pokažemo nanjo, stvar še ni končana. Kajti lenoba je bolezen volje. Priznati pa moram, da sem len samo na nekaterih področjih. Kadar nekaj želim ali *hočem*, znam biti neutrudno dejaven. Moja lenost v teh političnih zadevah mora kazati na nekakšen bolj ali manj nezaveden odpor v meni. Lenoba me prevzema zato, ker iz nekega razloga nočem sodelovati. Zakaj ne?

Sebičnost? Prepričanje, da mi poraba energije in misli ne bo prisluzila sorazmernega plačila? Da bom dajal več, kot pa bom dobil nazaj? Mogoče.

Da, vse to sem si izračunal, izmeril čas in kalorije, ki bi jih potreboval, če bi hotel povečati obseg kake demonstracije s svojo številčno skromno navzočnostjo. Bi se te energije ne dalo bolje porabiti kje drugje?

Morda se približujem jedru. Prepoznavam namreč obrambno logiko, ki jo uporabim, kadar me prizadene občutek krivde. Nisem se udeležil tega in tega zborovanja, ker sem sodil, da je moj čas bolje porabljen, če delam, kar delam. To bi rad takoj pojasnil. Vidite, jaz moram misliti, da je moje početje – razmišljanje, branje, pisanje – del vsesplošnega boja. Mogoče ne neposrednega političnega boja, temveč širšega, ki si prizadeva za preživetje duha, svobodnega raziskovanja, človeškosti –

urednosti – v svetu, v katerem so te kvalitete ogrožene. O tem ni mogoče govoriti, ne da bi zvenel nabuhlo ali farizejsko. To pač tvegamo, kadar koli poskušamo biti resni glede teh temeljnih stvari.

Vsekakor se zavedam teh občasnih notranjih preračunavanj. In razmerje med izdatki, potrebnimi za to, da bi spravil svoje telo na teren, in tistimi, ki jih potrebujem, da bi z enako energijo in osredotočenjem dokončal tisto, čemur sem najbolj predan – no, to razmerje govori v prid temu, da je praktičnejše, če nadaljujem svoje delo. Navsezadnje, si pravim, saj nisem požrešen na čas zato, da bi se ukvarjal z zbiranjem znamk. Ne, rad bi še naprej mislil in pisal.

O, vendar je tudi to nekam zgrešeno. Ali nepopolno. Že mogoče, da preračunavam, a na precej površni ravni. V resnici se ne dotaknem ravni volje. Nebeške sile bi mi lahko podarile vrsto nagradnih dni pod pogojem, da jih ne smem uporabiti za branje ali pisanje, pa se mi še vedno ne bi mudilo na pohod. Ne, globlji del te zadeve je tesno povezan s sržjo volje, in tam moram iskati odgovore.

Ne sodelujem pri političnih aktivnostih. Ne udeležujem se pohodov in demonstracij. Denar dajem z oklevanjem in iz napačnih razlogov: da bi se znebil prosilca. Redko sem zraven pri pisemskih kampanjah za Amnesty International ali PEN; še vselej, ko sem napisal takšno pismo, sem imel občutek, da lažem samemu sebi. Lahko rečem – in svoj čas tudi sem rekel –, da želim sodelovati, a očitno je, da ne želim. Moja volja noče. In kolikor verjamem vase, moram glede na svoje izkušnje zaupati temu odporu; ga poskušati razumeti. Še več: premisliti moram, ali ni v nekem smislu pozitiven. Kaj če bi se zdajle obrnil za sto osemdeset stopinj in začel braniti svojo nedejavnost – če bi jo kar razglasil? Ne kot kantovski kategorični imperativ, kot pot, po kateri bi morali hoditi vsi, temveč zase: kot nujno, zaželeno, optimalno pozicijo? Ob misli, da bi storil kaj takega, prebledim. Toda če naj se držim svojega prvotnega cilja – biti skoz in skoz resnicoljuben –, ali ni to tisto, kar moram storiti? Kajti če vklopim to stikalo v sebi, bom vklopil tudi samega sebe. Zanikal bom celotni vzorec notranjega razvoja, ki sem mu doslej sledil (ali ki je bil pripravljen zame).

Če torej zdaj pogledam s pozitivne plati: zakaj vztrajam pri politični pasivnosti?

Opažam dva razloga, ki sta tako rekoč neločljivo povezana. Prvi, v katerega ne verjamem brezpogojno, je ta, da je

politična sfera življenja ločena od preostalih, kakor koli jih že imenujemo. Različne ravni zaznave, dejavnosti in posledic doživljam kot prepletene med seboj; tako kot sama psiha ustvarjajo kontinuum. Zato je torej v temelju – eksistenčialno in ontološko – narobe, če rečemo, da nas eno teh področij, politično, zahteva posebej. Spoznavam, da s takšnim stališčem ne moremo ustaviti apartheida niti nahraniti sestradanih; treba ga bo temeljiteje raziskati. Toda naj najprej dešifriram drugi razlog, povezan s tem.

Najpreprosteje povedano: moje drugo prepričanje je, da človeško vedênje ne le funkcionira vzdolž kontinuuma, z vsemi svojimi deli, povezanimi med seboj, temveč uboga tudi nekaj, kar bi lahko imenovali hidravlične zakone. To se pravi: pretiranemu pritisku na enem koncu mora slediti zmanjšanje nekje drugje. Energijo, ki jo vlagamo v *dobra dela*, odtegnemo delu. Čas, posvečen pošiljanju peticij (pa ne samo čas, gre tudi za energijo požrtvovalnosti), je čas, ki smo ga odtegnili premišljevanju o širšem stanju stvari. To seveda spet zveni strašno privzdignjeno, toda tisti moj del, ki se pogloblja v to dilemo, ima plemenite težnje. Govorim kot človek, ki ima prisilno potrebo po pisanju. Svoje delo vidim (plemenito) kot prepoznavanje in spodbujanje vrednot, po katerih živimo; ali da se izrazim bolj pogojno, po katerih verjamem, da bi morali živeti. Cilj političnega zavzemanja je čisto očitno boj iz istega razloga, a v neposrednih, stvarnih okoliščinah. Mislim, da bi se moral vsakdo, kdor to zmore, na vso moč potruditi, da bi preprečil zlorabe. Poskušam pojasniti, zakaj jaz tega ne zmorem.

Vem, vse to zveni tako, kot da sem vzvišen nad prizadevanji, da zahtevam zase neko posebno zasebno delo, druge pa silim, naj delajo tisto, do česar sebe ne morem pripraviti. Pa ne mislim tako. Reči hočem, da kljub polnemu zavedanju zla, ki pritiska na nas z vseh strani (zla, ki bi se ga lotil aktivizem), ugotavljam, da obstaja prostor za nekatere posameznike – ki so nagnjeni ali jih žene k temu –, da opravljajo manj vidno delo: zaznavajo in predelujejo večje premike v tem času, premike, ki obsegajo področja zunaj politike. Kajti v resnici so nekateri ljudje nagnjeni v določeno smer; slišijo klic, naj filtrirajo zunanje informacije na manj neposredne načine. Nemogoče se mi zdi, da bi počeli oboje – zasledovali jasno sliko nerazvitih vremenskih vzorcev *in* se ukvarjali z določeno, usmerjeno dejavnostjo. Kontinuum, ekonomija psihe, tega ne bi dovolil.

Moje mesto je tedaj za pisalno mizo s knjigami in mislimi. Del te dejavnosti nujno zadeva ozemlje »politike« in v zvezi s tem upam, da moje besede podpirajo človeške vrednote, da vsaj malo vplivajo na aktivne ljudi. Toda kdo lahko reče, kako se te nedoločene sile premikajo po svetu?

Ko to pišem, se zavedam, kaj hočem poudariti: da zavezanost, ki si jo lastim, predpostavlja daljnovidnost. Se pravi, da razmišljam o teh vrednotah kot o kontinuitetah in da se nameravam do konca poistovetiti z njihovo bitjo. Nič manj kot »predelovanje«, o katerem sem govoril, tudi to zahteva popolno osredičenje energije in volje. To omenjam zato, ker sem se med premišljanjem o tej temi večkrat ozrl v pozna šestdeseta leta. Ne le zato, ker je bilo to obdobje, nasičeno s sumničavo in dirigirano politično intenzivnostjo. Tudi zato, ker zdaj vidim, kaj se je zgodilo z dobršnim delom mojih vrstnikov. Vse preveč jih je zamenjalo hrupni aktivizem v prvih bojnih vrstah (»Osvobodite Huey!« in »Če nisi del rešitve, si del problema«) za kariero v korporacijski meki. Zdaj so uradniki v velikem stroju, ki teče samo tako dolgo, dokler lahko izkorišča razred nemaničev. No, tudi s politiko se ukvarjajo. Imeli so stališča in glasove, pa so jih predali, ko se je veter obrnil. Prodali so se. To pa so lahko storili zato, ker so bila njihova prepričanja, pa četudi pristna in izgovorjena, plitvo zakoreninjena. Ali niso dvakratno razveljavili tistega, kar so dosegli, ko so imeli še pravično srce?

Kakšne posledice naj torej zahtevam za svojo znamko nedejavnosti? Na to vprašanje je težko odgovoriti. Niti enega lačnega nisem nahranil. Vendar pa tudi nisem vedé pomagal nikomur od tistih, ki kopičijo dobičke tako, da lačnim jemljejo hrano. (Da smo si na jasnem, vpleten sem tudi sam: dobil sem svoj delež družbenih dobrin in storitev.) Nisem se boril za zaprtje kake nuklearke. Nisem delal nadur, da bi se končala politika apartheida ali da bi se Američani nehali vpletati v politične procese srednjeameriških držav. Kaj pa sem storil? No, s poučevanjem in pisanjem poskušam vplivati na stališča ljudi; po istih kanalih se trudim razkrinkati frazarjenje in cenenost v pisanju ter podpirati zglede pomenljivega in vrednega – vse to v prepričanju, da *obstaja* kontinuum med besedami in miselnimi procesi ter dejanji v zunanjem svetu. Vzdržujem se sleherne tolažbe in utehe birokratu. Vsakdanjo zmedo skušam preživeti z doslednostjo in miselno jasnostjo. Delam vse, da bi sledil prišepetavanju svoje globlje muze. In ob vsem tem me ostaja zelo malo za

politiko v bolj neposrednem pomenu besede. Verjetno *nisem* nesposoben za to, da spodbujam druge k analizi Chomskega in Hermana, toda ta naloga mi je po naključju priskrbela dober izgovor, da sem izčesal iz štrene te zavozlane misli in ugovore. To niso misli slehernika. Če bi bile, bi imel boj za boljši svet le malo upanja. Upam, da me nihče ne bere kot zagovornika zastoja, na katerega sem obsojen. Ne bi mogel prenesti, če bi dal potuho našemu skupnemu sovražniku – jemalcu, izkoriščevalcu, lažnivcu, onesnaževalcu, frazerju ...

Prevedla Jana Ceditnik

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik XLVIII, številka 5, 2000

Izdajatelj

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva

SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13,
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 200 41 02

Naročila in reklamacije

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA
Telefon 061 302 695, 080 11 08

Tisk

TISKARNA TONE TOMŠIČ d.d.

ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka

Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec **Aleš Strajnar**

Računalniški prelom

Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo

Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikeln
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici

Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo
(MS Word za Okna,
verzije 97, 95, 6.0).

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Naročnina

Cena enojne številke
v prosti prodaji je 800 SIT,
dvojne pa 1200 SIT.

Za naročnike
velja 20-odstotni
popust (7360 SIT letno,
plačljivo v dveh obrokih).

Cena za naročnike
v tujini je USD 79
ali protivrednost
v drugi valuti plus poštnina.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi stališča
glavnega urednika
ali članov uredništva.